

GEOPOLITIČNE RAZSEŽNOSTI MAKEDONSKEGA NARODNEGA VPRAŠANJA

Med narodi na Balkanskem polotoku imajo Makedonci posebno mesto. Sorazmerno pozna institucionalizacija, relativno nizko število pripadnikov in izpostavljen strateški pomen ozemlja so ob razrastu agresivnih ideologij sosedov neugodno vplivali na etnični razvoj tega naroda. Prispevek obravnava makedonsko narodno vprašanje v luči sodobnih geopolitičnih odnosov, za katere so značilna močno spremenjena razmerja sil v regionalnem (balkanskem) in globalnem kontekstu. Na prvi pogled je videti, da tvorijo osižje procesov predvsem napeti medetnični odnosi, ki so v že stari albansko-srbski in pozneje nekoliko tudi makedonsko-albanski konfrontaciji že prešli v odprt konflikt. Toda napetosti obstajajo prav tako na ravni grško-albanske in grško-turške polarizacije, potencialno pa tudi bolgarsko-turške. Te napetosti skušajo reševati s sistemom mednarodnega intervencionizma, s katerim je uspelo sicer ustaviti neposredne spopade, ne pa tudi odpraviti razlogov zanje. Zato pa vnaša v južnobalkanski prostor elemente vojaškopoličnega obvladovanja teritorija. V ta kompleks vstopajo evropski integracijski procesi s konceptom širitve EU, ki prinašajo ponudbo gospodarskopolične stabilizacije, ki realno delujejo kot vzvodi gospodarskega obvladovanja prostora. Slednje je zelo pomembno, saj se odpirajo opcije gospodarske revitalizacije in depertiferizacije tega prostora. Oba pristopa povečujeta geostrateški pomen makedonskega državnega ozemlja, ki je zaradi neuspešnih modelov regionalne politike prostorsko fragmentirano. Vendar samo po sebi to Makedoncem ne rešuje nobenega izmed eksistencialnih nacionalnih problemov. Nasprotno, zdi se, da jih čedalje bolj spreminja v tarčo in predmet regionalnih in mednarodnih sil. V luči evropskih integracijskih procesov je zato smiselno razmisliti o principih evropske geostrategije in geopolitike: za reševanje zapletenih odnosov na Balkanskem polotoku in širše.

Ključne besede: Makedonija, nacionalno vprašanje, evropska integracija, geopolitika

GEOPOLITICAL DIMENSIONS OF THE MACEDONIAN NATIONAL QUESTION

Macedonians have a special place among the nations of the Balkan peninsula. Relatively late institutionalization and low number of members, along with the exposed strategic significance of the territory, together with expansion of their neighbours' aggressive ideologies had an unfavourable impact upon the ethnic development of this nation. The article deals with the Macedonian national question in the light of contemporary geopolitical relations, characterized by strongly altered relations of powers in the regional (Balkan) and global context. It is visible at the first sight that the axis of processes lies above all in the strained interethnic relations, which have already escalated into an open conflict in the old Albanian-Serbian and later also Macedonian-Albanian confrontations. However, tensions also exist at the level of Greek-Albanian and Greek-Turkish polarizations, and potentially in Bulgarian-Turkish relations. The system of international interventionism is striving to solve these tensions, having succeeded in preventing direct conflicts, but not to eliminate their reasons. That is why it introduces into the South-Balkan territory the elements of military and political command of the territory. This complex now faces European integrational processes with the concept of the EU expansion, bringing the offer of economic and political stabilization, which function as triggers of economic command of the territory. The latter is of great importance, opening options of economic revitalization and depertification of the space. Both approaches are increasing the geostrategic significance of the Macedonian state territory, which is spatially fragmented due to unsuccessful models of regional politics. Yet this in itself doesn't solve any of the Macedonians' existential national problems. On the contrary, it seems to be changing them into a target and object of regional and international forces. In the light of European integrational processes the principles of European geostrategy and geopolitics should be reconsidered as far as the solving of complex relations in the Balkan peninsula and wider is concerned.

Keywords: Macedonia, national question, European integration, geopolitics

UVOD

Med narodi na Balkanskem polotoku imajo Makedonci posebno mesto. Sorazmerno pozna institucionalizacija, relativno nizko število pripadnikov in izpostavljen strateški pomen ozemlja so ob razrastu agresivnih ideologij sosedov neugodno vplivali na etnični razvoj tega naroda. Britanski politični geograf P. J. Taylor je v svojem delu prav makedonski primer izrabil za ilustracijo spolzkih tal balkanskih nacionalizmov: prikazal je namreč »razlage« oziroma argumentacije, ki isto ozemlje in isto prebivalstvo razumejo kot srbsko, grško ali bolgarsko.¹ T. i. »etnični« kriterij je bil na začetku 20. stoletja, ko so se oblikovale nacionalne države in so ob izginjanju mnogonarodnih imperijev ustvarjale svoje nove državne teritorije, ki naj bi temeljili na kar najbolj »pravičnih« merilih, med poglavitnimi argumenti. Toda vsi trije naštetih konkurenti za današnje makedonsko državno ozemlje so hote prezrli genezo makedonskega naroda in ga kot nov etnični – politični fenomen kratkomalo zanikali.² V tedanjem kontekstu oblikovanja političnih meja je bilo iskanje ustrezno velikih državnih ozemelj in s tem uresničitve enega od primarnih ciljev nacionalnih držav – torej dovolj močne države s strateškimi gospodarskimi potenciali pač prioriteta. Težnja treh omenjenih držav na račun Makedoncev in tudi Albancev pa je imela tudi znatno zaslombo njihovih zaveznikov: Bolgarija s strani Nemčije, Srbija s strani Francije in Grčija s strani Velike Britanije. Na »slovanske« narode je imela zelo močan vpliv tudi carska Rusija, posebej na Srbijo;³ Bolgarija je prišla pod močan nemški vpliv (tudi dinastično). Peti zunanji dejavnik – Italija se je kot zaveznica Albanije resneje pojavila na prizorišču po prvi svetovni vojni.⁴ Razkroju Otomanskega imperija z balkanskimi vojnami 1912–1913 in z dokončanjem teh procesov po koncu prve svetovne vojne leta 1919 ter sledečimi diplomatskimi spopadi vse do leta 1923 (grško-turška vojna) so dali pozneje ime »balkanizacija«; termin se je zadržal s pretežno slabšalnim prizvokom vse do danes.⁵

1 Peter J. Taylor, *Political geography. World Economy, Nation – State and Locality*, Longman Science and Technical. London 1989, 157–158.

2 To je lepo razvidno na etničnih kartah različnih založnikov iz Francije, Nemčije in Velike Britanije, ki so očitno iz istega časa (v glavnem se nanašajo na popis 1910 ali ocene iz tistega časa). Objavljene so v delu *Makedonija na stari mapi / Macedonia on old maps*. Skopje 1992: Detska radost & Makedonska revija, 84, 86–89.

3 *Stoletje svetovnih vojn*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 21–32.

4 Hermann Kinder, Werner Hilgemann 1970, *Die Weltgeschichte*. München 1970, Piper & Co Verlag, 420–425.

5 Z izrazom »balkanizacija« se v zgodovinskem smislu označuje proces cepitev držav na manjše državne enote; v splošnem naj bi označeval drsenje države v kaotično gospodarsko, pravno in politično stanje. V: *Slovenski veliki leksikon* 1/3. Ljubljana 2003: Mladinska knjiga, 148. Čeprav naj bi veljal predvsem za Balkanski polotok, je termin že širše uveljavljen in se uporablja v smislu politične fragmentacije državnih ozemelj.

Po stoletju se je geopolitični položaj balkanskega prostora temeljito spremenil. Razpad blokovske delitve, temelječe na ideološki in posledično tudi politični in gospodarski polarizaciji se je znašel v krčih mednacionalnih spopadov. Reševati ga je bilo treba z mednarodnimi mirovnimi intervencijami, ki pa so – seveda v sosledju še drugih procesov – pripeljale do razmeroma obsežnega skrbništva nad južnobalkanskimi teritoriji in njihovo gospodarsko ter politično usodo. Danes se vključuje v združeno Evropo, prvenstveno zaradi gospodarskih razlogov in navsezadnje tudi interesov EU same po zaokrožitvi celotnega starega kontinenta v politično, pravno in kulturno celoto. Toda medetnični odnosi se na območju današnje Makedonije – vsaj tak je prvi vtis – niso dosti spremenili. Tudi sedaj se Makedonci srečujejo z zanikanjem samostojnega makedonskega naroda in z nepriznavanjem državnega (in tudi nacionalnega) imena. Toda poglobitveni problem so postali makedonsko-albanski odnosi; torej notranji »problem«, ki pa ima sedaj zaradi razvoja dogodkov na Kosovu in na ozemlju nekdanje Jugoslavije nasploh že mednarodno asistenco. Sintagma današnje Makedonije je zato nujno paradoksalna: pogoj njene mednarodne integriranosti je odrekanje svojemu avtentičnemu imenu (sedaj se po zaslugi vztrajnih grških zahtev, ki jih je podprla tudi EU, pač imenuje »Nekdanja jugoslovanska republika Makedonija« oziroma angleško FYROM (Former Yugoslav Republic of Macedonia)) in politična fragmentacija (oblike avtonomije t. i. »zahodne« Makedonije).

Prispevek obravnava makedonsko narodno vprašanje v luči sodobnih geopolitičnih odnosov, za katere so značilna močno spremenjena razmerja sil v regionalnem (balkanskem) in globalnem kontekstu. Na prvi pogled je videti, da tvorijo osište procesov predvsem napeti medetnični odnosi, ki so v že stari albansko-srbski in pozneje nekoliko tudi makedonsko-albanski konfrontaciji že prešli v odprt konflikt. Toda napetosti obstajajo prav tako na ravni grško-albanske in grško-turške polarizacije, potencialno pa tudi bolgarsko-turške. Te napetosti skušajo reševati s sistemom mednarodnega intervencionizma, s katerim je uspelo sicer ustaviti neposredne spopade, ne pa tudi odpraviti razlogov zanje. Zato pa vnaša v južnobalkanski prostor elemente vojaškopoličnega obvladovanja teritorija. V ta kompleks vstopajo evropski integracijski procesi s konceptom širitve EU, ki prinašajo ponudbo gospodarsko-politične stabilizacije, ki realno deluje kot vzvod gospodarskega obvladovanja prostora. Slednje je zelo pomembno, saj se odpirajo opcije gospodarske revitalizacije in deperiferizacije tega prostora. Oba pristopa povečujeta geostrateški pomen makedonskega državnega ozemlja. To se po pacifikaciji (vsaj zasilni) Kosova odpira mednarodnim tranzitnim tokovom, ki utegnejo močno pospešiti socialno in prostorsko preobrazbo tega območja.

Navsezadnje je treba gledati zelo kompleksne etnične razmere in procese v Makedoniji in njeni širši okolici tudi z vidika makedonsko-slovenskih odnosov, ki dobivajo z vključevanjem držav jugovzhodne Evrope v Evropsko unijo povsem nove razsežnosti. Če je bila za začetno fazo slovenske državnosti v zgodnjih devet-

desetih značilna zadržanost glede vzpostavljanja gospodarskih in političnih povezav s prostorom nekdanje skupne države, je v novih okoliščinah treba razmisliti o »evropski« dimenziji balkanskih problemov. Ti so glede na udeležbo Slovenije v evropskih političnih institucijah torej tudi formalno postali na nek način širši slovenski problemi. Makedonija je nedvomno pomemben slovenski gospodarski partner, zato je dobro poznati širši kontekst specifičnih vprašanj, ki zadevajo to najjužnejšo nekdanjo jugoslovansko republiko.

K GEOSTRATEGIJI JUŽNOBALKANSKEGA PROSTORA V 21. STOLETJU

V geografskem smislu ozemlje Makedonije radi primerjajo s šahovnico. Na njej se izmenjujejo višji, tektonsko vzpeti gorski čoki med vmesnimi širšimi kotlinami. To je t. i. »strukturni« relief, značilen za geološko starejša in tektonsko zelo dinamična območja. Vmesne kotline so povezale reke, ki so morale na prehodih med gorskimi čoki vrezovati ozke struge in tvoriti značilne soteske (klisure), ki so bile vse do danes resna prometna ovira. Prav zaradi tega so bile kotline pogosto mokrotne ali celo ojezerene. Velika jezera (Ohridsko, Prespansko, Dojransko in Ostrovsko (v Grčiji)) so zgovorna priča te dinamike v geološki preteklosti in so danes pomemben gospodarski potencial. Uravnana dna kotlin z zadostnimi količinami vode (zaradi goratega bližnjega zaledja) so ob ugodnih podnebnih pogojih omogočali gojenje nekaterih posebnih kultur, zlasti bombaža, riža in tobaka. Te kulture so imele svojo zlato dobo v turškem obdobju, dokler je bilo ozemlje še globoko znotraj Otomanskega imperija; ko je postalo njegovo obrobje, je pridobilo vse značilnosti tudi gospodarske periferije s hiranjem vrste gospodarskih panog, med drugim tudi kmetijstva.⁶ Toda temu je bila tedaj kriva predvsem anarhija države, ki so jo analitiki tistega časa zajedljivo imenovali »bolnik ob Bosporju«⁷. Današnje makedonsko državno ozemlje je omejeno predvsem na porečje Vardarja; le majhen del seže še na Kosovo (Lepenac) in v Grčijo (spodnji tok Vardarja v zaledju Soluna ter pritoki z južnega dela Pelagonije oz. Bitoljskega polja). Zunaj vardarskega porečja sta le dolini Strumice (s Strumiško kotlino) in dolino Drima, ki odmaka tudi Ohridsko jezero. Izraz »Vardarska« Makedonija je zato z geografskega vidika v celoti upravičen.⁸ Vardar torej tvori neke vrste »hrbtenico« države. Vendar se zaradi značaja doline Vardarja, v katerem se izmenjujejo ozke »klisure« z vmesnimi razširjenji v osrednjem delu tega hidrografskega sistema, ni razvilo nobeno večje mesto. Osrednji del države je zato redkeje naseljen in brez pomembnejših gospodarskih in kulturnih središč. Nasprotno so se regionalna mestna središča razvila

6 Dragan Taškovski, *Rojstvo makedonskega naroda*. Ljubljana 1968: Državna založba Slovenije, 33–45.

7 Obširno o tem v delu: Anton Sušnik, Vinko Šarabon, *Vojska na Balkanu 1912–1913*. Ljubljana 1914: Katoliška bukvarna. Ta izraz najdemo v več zgodovinskih tekstih.

8 *Enciklopedija Slovenije* 6/14, geslo Makedonija. Ljubljana 1992: Mladinska knjiga, 371–372.

v kotlinah, kar v celoti ustreza prebivalstvenim zgostitvam. Večja regionalna središča so torej Tetovo (Polog), Ohrid (Ohridska kotlina z jezerom), Bitola in Prilep (Pelagonija z dvema povezanima »poljema«, Bitolskim in Prilepskim), Strumica (Strumiška kotlina), Štip (Bregalniška dolina – kotlina s subcentrom v Kočanih) ter Kumanovo v istoimenski kotlini. Ozko Skopsko kotlino je danes že skoraj v celoti zavzel urbani organizem Skopja, zdaleč največjega makedonskega mesta, ki pa leži blizu državnega roba, na stiku bolj gorate oziroma visoke zahodne in nekoliko nižje vzhodne Makedonije. Edino Veles je postavljen v bolj geometrijsko središče države, a skoraj brez gosteje naseljenega zaledja. Prikazane razmere jasno izražajo določeno pogojenost geografsko (naravno) fragmentirane države, ki bi jo morali v teku zlasti modernejšega regionalnega razvoja prometno dobro povezati in s tem te naravne neugodnosti premagati.

Druga značilnost je reliefna zaprtost države. Proti zahodu se pne nad 2000 m visoka veriga Šarsko-Pindskega gorskega sistema, proti jugu ga zapirajo le malo nižje gorske gmote Pelistera, Kajmakčalana, Kožufa in Belasice, proti vzhodu tvorijo pregrado gorski čoki Osogovske planine, Plačkovice in Ograždena, proti severu pa Šarsko gorstvo, skopska Crna gora in Straža.⁹ Tako zamejen teritorij je v času razmejevanja po balkanskih vojnah ter po prvi svetovni vojni ustrezal merilom t. i. »naravne«¹⁰ meje, ki je nekoliko omilila prozorno sklicevanje na t. i. »etnične«¹¹ kriterije, ki so jih Srbi in še posebej Bolgari upravičevali z jezikovnimi in etnološkimi, Grki pa predvsem z religioznimi oziroma »kulturnimi«¹² merili, pa tudi sklicujoč se na t. i. zgodovinsko pravo.¹³ Ob tem je treba šteti še goratost sosednje Albanije in mokrotno obmorsko nižino, ki še dodatno poudarja zaprtost Makedonije v smeri proti zahodu. Podobno je na vzhodu na meji z Bolgarijo. Tako je Makedonija prometno odprta predvsem v smeri sever–jug. Tam so se oblikovali najpomembnejši prometni koridorji, med katerimi posebej izstopa smer, ki po Moravi in Južni Moravi doseže dolino Vardarja in po njem Solun ter vodi dalje proti Atenam. Skopje ima ugodno prometno lego zaradi križanja prej omenjene transversale in poti, ki vodijo s Kosova in iz zahodne Srbije. Poleg tega je prometno odprta Pelagonija z Bitolo (proti Grčiji; vendar ni povezave z nobenim večjim regionalnim središčem na grški strani) prek Strumiške doline v dolino Strume na skrajnem jugovzhodu države (proti Petriču v Bolgariji) ter v dolini Črnega Drima.

9 Veliki geografski atlas Jugoslavije. Zagreb 1987: Sveučilišna naklada Liber, 166–173.

10 Sklicevanje na »naravne«¹⁴ meje je v svetovni praksi dokaj pogosto, še posebej tedaj, ko so drugi kriteriji premalo jasni ali pa sporni. Zagovorniki ji dajejo prednost pred drugimi merili zaradi njene domnevne jasnosti, ločljivosti (markantnosti) in nespremenljivosti, kar je pa le deloma točno. Praviloma poteka meja potem po vrhu grebena (gore kot element razmejitve) in torej po razvodnici. V to skupino sodijo tudi meje po reki (sredina struge ali sredina rečnega stržena); toda slednje so pogosto precej muhaste in zaradi erozije na eni ter akumulacije na drugi strani pogosto spreminjajo svojo konfiguracijo. Naravne meje so radi zagovarjali tudi iz vojaških razlogov.

11 Italo Zingarelli, *Der Groß-Balkan*. Zürich, Leipzig, Wien 1927: Amalthea-Verlag, 92–94.

Prometne povezave navznoter so sorazmerno skromne in očitno niso premagale neugodnosti naravnih pregraj, ki jih tvori strukturni relief. Nacionalno središče ima zato preskromne povezave z zaledjem, predvsem z nekoliko bolj oddaljenimi regionalnimi središči. Žal so naravne bariere še dodatno pospeševale družbenopolitične okoliščine. Albanija se je spričo svoje izolacionalistične politike kot najbolj ortodoksna socialistična (uradno: komunistična) država pred svetom skoraj hermetično zaprla. Stiki so bili redki in strogo nadzorovani. Na vzhodu (proti Bolgariji) je bilo načeloma nekoliko boljše, a so bili stiki zaradi goratosti mejnega območja prav tako dokaj omejeni.

V obdobju socialistične Jugoslavije je pod vplivom nagle, načrtne industrializacije in posledično tudi deagrarizacije makedonski prostor doživel korenite spremembe. Nekoč pretežno agrarna družba z močnimi elementi patriarhalnih odnosov si je v nekaj desetletjih ustvarila vrsto industrijskih in rudarskih žarišč, ki so hitro postala motorji gospodarske, socialne in prostorske dinamike. Pri tem zagonu je makedonsko gospodarstvo lahko računalo na razmeroma izdatno surovinsko bazo (rudniki barvnih kovin) in tudi energetskih virov (rjavega premoga in vodne sile). Pomembno izhodišče so bile tudi nekatere posebne kmetijske kulture (predvsem bombaž in tobak). Toda vse to je pospešilo tudi naglo odseljevanje podeželskega prebivalstva v mesta. Makedonska urbana središča so se prav zaradi tega polnila celo nekoliko prehitro, tj. brez ustreznih zaposlitvenih kapacitet. V obdobju kmalu po drugi svetovni vojni je bilo odseljevanje s podeželja celo zaželen proces. A kmalu so se pokazale tudi negativne posledice. Danes je posebej v vzhodni Makedoniji in v hribovitih predelih osrednje Makedonije prisoten problem napol izpraznjene podeželske pokrajine. Sedaj je to izdaten problem, ki ga ne bo lahko rešiti. Toda zahodna, pretežno z Albanci poseljena območja se ne otepa s temi težavami, saj gre za območje, ki ima eno najvišjih stopenj rodnosti na starem kontinentu.¹²

Padec berlinskega zidu in propad socrealističnih režimov sta prinesla vrsto novih izzivov. Meje so postale bolj prehodne. Toda zelo hitro je prišlo do zapiranja, ki so ga povzročili številni medetnični konflikti na območju nekdanje Jugoslavije. Zajeli so tudi Kosovo in zahodno Makedonijo. Bolgarija se je v začetku devetdesetih let znašla v hudi ekonomski krizi, še bolj pa Albanija. Kriza je bila tako globoka, da so nekatere državne institucije preprosto prenehale delovati, država pa se je pogreznila v globok kaos. Sledil je množičen beg iz države, humano katastrofo pa so preprečili in omilili njene posledice z mednarodno intervencijo. Kmalu po osamosvojitvi je Makedonija doživela neprijetni soočenji z zahtevami Grčije in Bolgarije, ki sta jo obtoževali teritorialnih pretenzij. Medtem ko so se odnosi z Bolgarijo kmalu uredili, je s strani Grčije doživela gospodarsko

12 Jovan Đ. Marković, *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije*. Sarajevo 1983: Svjetlost, 141–143.

blokado. Zaradi sorazmerno močne navezanosti na Grčijo že prej ter povezav s Srbijo (tedaj še ZRJ) je bila Makedonija močno prikrajšana. Proti koncu devetdesetih let se je v Albaniji pričela gospodarska situacija vidno izboljševati, zapletlo pa se je na Kosovu. Tedanja Zvezna republika Jugoslavija je zaradi nesprejemljivega ravnanja na Kosovu doživela ognjeni krst napada sil zveze NATO na drugo državo, kar je še za kako leto ali dve zaprlo prometnice proti zahodu, proti jadransko-jonskim obalam. Makedonija je bila zaradi razmer v sosedstvu še dodatno v izolaciji. Po pacifikaciji razmer na Kosovu (vsaj začasno) ter izboljševanju gospodarskega stanja v Albaniji in še posebej v Bolgariji so se odprle nove, doslej skoraj neslutene možnosti. Poleg oživitve prometnega koridorja proti Solunu in Atenam, ki je prinesel Makedoniji tudi vrsto gospodarskih priložnosti, se je odprl povsem nov prometni koridor iz smeri Sofija–Kjustendil–Skopje–Drač v Albaniji. To je odprlo vrsto diskusij o gospodarskem sodelovanju z zahodno sosedo.

V prihodnosti je tako mogoče računati na povečane turistične tokove, saj države južnega dela Balkanskega polotoka, ki uspevajo razreševati težko dediščino gospodarske zaostalosti iz preteklosti, postajajo priljubljene turistične destinacije.¹³ V prihodnosti bodo prav turistični tokovi pomembno krojili gospodarsko usodo teh območij. Implicitno bodo zahtevale boljše medregionalne povezave, ne le zaradi turističnih tokov, temveč v prvi vrsti zaradi investicij v industrijske obrate in trgovske verige.¹⁴ Oboje utegne revitalizirati tudi domače kmetijstvo, zlasti produkcijo nekaterih specialnih kultur. Toda kmetijstvo je obenem tudi panoga, ki se v Evropski uniji otepa z opaznimi viški tudi mediteranskih kultur in investira v omejevanje tovrstne produkcije. Zato utegne biti pritisk na domačo proizvodnjo v južnobalkanskih državah razmeroma velik in usodno odvisen od uspešnosti velikih mednarodnih trgovskih verig, alociranih na ozemljih teh držav. Makedonija je v nekoliko posebnem položaju. Medtem ko je zadržala kakovostno produkcijo sadja, zelenjave in drugih kultur, pa je promet s temi proizvodi večinoma v rokah Albancev, pretežno s Kosova in iz zahodne Makedonije. Postavlja se vprašanje, v kolikšni meri bodo uspeli obvladovati tudi trgovske poti prek Albanije. Posredno torej utegnejo imeti tuje investicije, transportne poti in gospodarske povezave izjemno močan vpliv tudi na medetnične odnose in procese v Makedoniji.

Tretji vidik predstavljajo velike geopolitične spremembe v obdobju po propadu socialističnih družbenopolitičnih sistemov in razpadu blokovske razdelitve. Makedonija je kot del nekdanje Jugoslavije s samoupravnim socializmom in politiko neuvrščenosti teritorialno parirala s tremi državami, tremi sistemi in v bistvu tudi tremi bloki. Bolgarija je imela skoraj dosledno kopijo sovjetskega

13 *Fischer Weltalmanach*. Frankfurt am Main 2007, 2006: Fischer Verlag, 51.

14 Karel Natek, Marjeta Natek, *Države sveta*. Ljubljana 2006: Mladinska knjiga, 101–102.

modela socializma in je bila vključena tako v SEV¹⁵ kot v Varšavski vojaški pakt. Albanija je ubrala povsem samosvojo pot socializma, ki je od prvotnega prosovjetskega zdrsel v popolno mednarodno izolacijo in s tem državo potisnil globoko na zadnje mesto po stopnji gospodarske razvitosti. Proti Makedoniji je bila meja skoraj hermetično zaprta. Grčija je bila kot članica zveze NATO in EGS, poznejše EU, kljub nekaj totalitarnim epizodam v štiridesetih letih in tudi še pozneje¹⁶ v krogu t. i. »zahodnih« demokracij in gospodarstev in prav temu se ima zahvaliti za znaten gospodarski vzpon. Za makedonske notranje razmere je bilo odločilnega pomena zapletanje medetničnih odnosov na Kosovu že v osemdesetih letih. Srbsko-albanska polarizacija pa je že v pokojni Jugoslaviji dodobra dosegla tudi Makedonijo, saj se je ta soočala s številčno močno, teritorialno prevladujočo in tudi organizirano albansko skupnostjo. Ko se je v jeku razpadanja Jugoslavije stopnjevala konfliktnost tudi na južni balkanski fronti, so valovi teh procesov krepko pljusnili tudi v zahodno Makedonijo in Skopje.¹⁷ Da bi zavarovali strateške interese v povsem novih razmerah in skušali preprečevati obsežnejše konflikte in predvsem njihovo eskalacijo na sosednja območja, so zlasti ZDA skušali s serijo zagotovil, predvsem pa preventivnih varnostnih politik (opazovalci, vojaški in policijski inštruktorji, gospodarski sporazumi in podobno) minimalizirati čedalje bolj napete medetnične odnose tudi v tem predelu. Kljub vsemu se je v območju albansko-makedonskega etničnega stika razvilo značilno krizno območje in je kljub kratkotrajnosti vneslo v prostor značilne razsežnosti družbeno degradiranega območja.¹⁸ Obenem so na iniciativo nekaterih vidnih evropskih politikov nastale makroregionalne iniciative, s katerimi so skušali ustvariti nove povezave namesto pravkar končanih konfliktov. Med najpomembnejše tovrstne pobude sodi Pakt stabilnosti za Jugovzhodno Evropo.¹⁹ Iniciativa naj bi delovala prvenstveno kot dejavnik umirjanja konfliktnosti, in sicer z močnimi ekonomskimi sredstvi. Pospeševanje meddržavnega in medregionalnega sodelovanja bi postalo uveljavljen model ekonomske, nato pa tudi politične stabilnosti tega območja.²⁰

15 SEV: Svet za ekonomsko vzajemno pomoč; združeval je sicer socialistične države, ki so bile članice Varšavskega vojaškega sporazuma (pakta) in so medsebojno usklajeno uresničevale plansko gospodarsko politiko.

16 Državljanska vojna ob koncu štiridesetih let in nekaj diktature v šestdesetih in sedemdesetih letih, ko so z vojaškim pučem skušali vreči monarhijo in oblikovati republiko. Po: Karel Natek, Marjeta Natek, *Države sveta*, Ljubljana, Mladinska knjiga.

17 Matjaž Klemenčič, Mitja Žagar, *The Former Yugoslavia s Diverse Peoples: A Reference Sourcebook*. Santa Barbara & Denver & Oxford: ABC Clion, 356–357.

18 Jernej Zupančič, Geografski vidik kriznih območij. Geografski obzornik let. 52, št. 3, Ljubljana 2003: 4–10.

19 Bodo Hombach, The Stability Pact – Lessons for the Future. V: *Südosteuropa Mitteilungen* Jhg. 44, 4/2004, Special Issue (Five Years of Stability pact). München 2004: Südosteuropa Gesellschaft, 26–33.

20 Erhard Busek, The Stability Pact: Adapting to a Changing Environment in South-Eastern Europe – Successes and Remaining Process. *Südosteuropa Mitteilungen* Jhg. 44, 4/2004, Special Issue (Five Years of Stability pact). München 2004: Südosteuropa Gesellschaft, 20–25.

Pakt stabilnosti ni bil edina iniciativa; pred njim so predvsem ZDA poskušale implementirati pobudo SECI (South-Eastern Europe Cooperation Initiative), ki pa je naletela na precej kritik; nekatere države so jo razumele celo kot poskus restavracije maloprej propadle Jugoslavije.²¹

Toda pravo nadaljevanje je sledilo – kot je bilo tudi pričakovati – na Kosovu. Čeprav je marsikdo pričakoval odprtje t. i. južne fronte že kmalu po agresiji jugoslovanske armade v Sloveniji, na Hrvaškem in še posebej po krvavi eskalaciji v Bosni in Hercegovini v letih 1992–1995, so razmeroma močne srbske policijske in vojaške sile zadrževale spopade širših razsežnosti, albansko odporniško gibanje pa je po moči nesporno naraščalo in se tudi vojaškotehnično krepilo. Obenem je prišlo do čedalje večjih razhajanj med vsaj navzven »gandijevskim« nastopom Ibrahima Rugove ter bolj radikalnimi albanskimi nacionalističnimi frakcijami,²² ki so – očitno – naposled celo prevladale.²³ Jeseni 1998 se je glede na okrepljene aktivnosti albanske gverile (UÇK), ki so ustvarile nekaj osvobojenega ozemlja predvsem v hribovitem osrednjem predelu (Drenica), srbska vojska in policija odločila za obsežnejše operacije. Spomladi 1999 je stekla dobro pripravljena ofenziva srbskih sil, ki je sprožila velik val beguncev: okrog 800.000, ki so se stekali predvsem v tri smeri: manjši del proti Sandžaku (okrog 70.000), proti območju okrog mesta Kukes v Albaniji (okrog 245.000) in proti Makedoniji (okrog 550.000).²⁴ Toda reakcija zahodnih sil je bila tokrat hitra in sledil je ultimat po umiku vseh srbskih sil s Kosova. Sledila je vojaška ofenziva sil zveze NATO nad Srbijo (tedaj Zvezno Republiko Jugoslavijo), ki pa se je iz omejene, nekajdnevne operacije letalskih sil spremenila v skoraj tri mesece trajajoče bombardiranje vojaških in strateških ciljev po vsej Srbiji in na Kosovu. Srbske sile so se morale umakniti s Kosova in pristati na mirovno misijo na Kosovu, ki je bilo poslej razdeljeno na pet operativnih sektorjev: ameriškega, francoskega, britanskega, nemškega in italijanskega. Ruske sile, ki so začasno zasedle letališče Slatina, so se morale umakniti. Okrog Kosova je bil oblikovan petkilometrski varnostni pas.²⁵ Postopoma so se vračali tudi albanski begunci s Kosova, vendar jih je nekaj ostalo tudi še v Makedoniji, predvsem v Skopju.²⁶ Kosovo je postalo specifičen protektorat pod skrbništvom mednarodnih mirovnih sil. Te so imele poleg varnostnih tudi zelo pomembne gospodarske in civilne načrte. UNMIK (United Nations Mission

21 Radovan Vukadinović, *Varnost v Jugovzhodni Evropi*. Ljubljana: FDV, 62–66.

22 Stephen Schwartz, *Kosovo: Background to a War*, London. 2000: Anthem Press, 127–134.

23 Dennis P. Hupchick, *The Palgrave Concise Historical Atlas of The Balkans*, New York 2001: Palgrave, 112.

24 Dan Smith, *The Atlas of War and Peace*. London UK 2002, Earthscan, 54–55.

25 Jože Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991–2001*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 539–545.

26 Ibid., 531, 585.

Interim in Kosova) je postal zelo obsežna mirovna misija.²⁷ Podobno kot v post-daytonski Bosni in Hercegovini se je misija oblikovala v administrativno obsežno in ne preveč učinkovito tvorbo. Vse to je v albansko-srbske in tudi v albansko-makedonske odnose vneslo nove dimenzije, še posebno potem, ko je tudi zahodna Makedonija, poseljena pretežno z albanskim življem, pričela zahtevati avtonomijo za svoje naseljitveno območje. Albanska gverila se je močno okrepila tudi zaradi infiltracije kosovskih Albancev, potem ko je stekla pacifikacija Kosova v okviru mirovne misije UNMIK. Marca 2001 je prišlo do vojaških spopadov na robu Skopja in v Pologu pod Šarskim gorstvom. Večmesečni spopadi so zahtevali nad 200 življenj in precej materialne škode.²⁸ Makedoniji je vojaško pomoč ponudila le Bolgarija, medtem ko so zahodne sile, dobro zastopane že na Kosovu, zahtevale od obeh strani prekinitev spopadov in začetek pogajanj. Ta so se končala s t. i. Ohridskim sporazumom, ki je za Albance v Makedoniji določil sorazmerno ugodne statuse, temelječe na tretjinski participaciji v javnem življenju. Pri tem so bili pritiski zlasti EU na Makedonijo zelo močni; deloma so s tem celo pogojevali pričetek pogajanj o vključevanju Makedonije v EU.²⁹

Vsekakor je epilog kosovske krize³⁰ močno pospešil popolno geopolitično preobrazbo Balkanskega polotoka. NATO se v vojaški operaciji proti gospodarsko obubožani Srbiji (tedaj še ZRJ) očitno ni posebej izkazal, niti ni imela operacija popolnega kritja s strani OZN. Nasprotovale so mu nekatere stalne članice Varnostnega sveta (Kitajska in Rusija), a so se morale vseeno zadovoljiti z dejstvom, da je NATO operacijo pač izvedel. S tem je bila kljub krepkemu odporu vojaška moč Srbije kot preostanka nekdanj najmočnejše sile na Balkanu močno reducirana. Polarizacija Rusija (oziroma prej sile Varšavskega sporazuma) vs. NATO alias ZDA prav tako realno ne obstaja več. Konflikti in njihova pacifikacija so v balkanski prostor prinesli novo vojaško silo: ZDA kot jedro NATA. Čeprav tvorijo sile evropskih držav znaten delež sil zveze, je njihova realna vojaška moč sorazmerno majhna. Tembolj pa so te države, sicer članice EU, po svojih gospodarskih prizadevanjih bistveno uspešnejše od ameriških podjetij v regiji. Tako

27 Blerim Reka, *UNMIK as an International Governance in Post-War Kosova: NATO's Intervention, UN Administration and Kosovar Aspirations*. Shkup, Pristine, Tirane 2003: Logos A.

28 Dan Smith, *The Atlas of War and Peace*. London, UK 2003: Earthscan, 57.

29 Damir Lovenjak, *Etnične razmere v zahodni Makedoniji*. (diplomska naloga). Ljubljana 2006: FF, Oddelek za geografijo, preliminarno gradivo, tipkopis.

30 O koncu krize še ne moremo govoriti. Tudi v času delovanja mirovne misije je nekaj incidentov potrdilo, da so razmere še zelo labilne. Gospodarske razmere so se precej izboljšale, vendar so elementi krize in post-kriznih stanj v fiziognomiji, strukturi in funkcijah na Kosovu še močno prisotni. Sedaj ima težave predvsem domača vzporedna oblast kosovskih Albancev, saj je glavnina prebivalstva navajena reagirati v pogojih ilegale in eksila. Cveti siva ekonomija. Politične diskusije o prihodnosti Kosova so razpete med idejo albanske večine (neodvisnost Kosova) in ohranjanjem specifičnega položaja v okviru Srbije; o slednjem so imeli jeseni 2006 referendum, ki je za las uspel.

EU ne toliko po svoji politični moči, temveč predvsem po gospodarskem vplivu in investicijah dobiva gospodarsko prevlado na Balkanu. Makedonija ni pri tem nobena izjema. Toda to jim po drugi strani narekuje tudi krepitev političnega in celo vojaškega vpliva. EU mora torej pospešeno razmišljati tudi o vojaški dimenziji evropske moči, kar je po svoje tudi eden od nepričakovanih stranskih rezultatov kosovske in zahodnomakedonske zgodbe.³¹ Ameriške sile so si na sicer gosto naseljenem Kosovu uspele v kratkem času urediti veliko vojaško bazo (Bondsteel pri Uroševcu / Ferizaj) in se s tem dokončno stabilizirati kot dejavnik tudi notranjebalkanskih odnosov. Nekateri domači akterji »balkanizacije« so se po moči torej nekoliko zreducirali, drugi (predvsem Albanci) pa precej okrepili. Črnogorska pot v samostojnost je dodatno skrčila strateški in tudi vojaškopolitični pomen Srbije. Nekateri analitiki svarijo pred negativnimi učinki gospodarsko in vojaško prešibkih držav, ki bi potemtakem dejansko predstavljale varnostno grožnjo; mišljene so prav Makedonija pa Črna gora in potencialno tudi Kosovo v svojih daljnih osamosvojitvenih perspektivah.³² Po drugi strani je vstop Bolgarije in Romunije v čezatlantsko zavezništvo navidez okrepil, dejansko pa zavezal k novim normam evropske varnostne politike. Posebno mesto pri opisanih procesih in odnosih pa ima tudi Turčija. Zaradi zbliževanja z EU se krepi zlasti njen gospodarski pomen (pomemben partner večjega dela držav Jugovzhodne Evrope), a posredno tudi politični in vojaški. Krepitev turške gospodarske prisotnosti pa pri nekaterih zbujata tudi strahove pred premočno islamsko navezo, t. i. »zeleno transverzalo, ki Bosno prek Sandžaka, Kosova, Makedonije, Bolgarije povezuje s Turčijo; v obdobju medetničnih konfliktov ob zatonu 20. stoletja sta jo izpostavljali tako Srbija kot Hrvaška.³³ Teza niti ni nova, saj so jo – seveda v kontekstu oblikovanja novih nacionalnih držav na ruševinah otomanskega imperija na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Kosovo in Sandžak sta predstavljali strateški kopenski pas v smeri proti morju.³⁴ Ob tem velja še enkrat poudariti tudi ponujeno evropsko dimenzijo političnega in gospodarskega razvoja držav Jugovzhodne Evrope. Vendar ni skrivnost, da bo morala biti preobrazba teh družb in držav še zelo temeljita, preden bodo lahko vstopile v evropske integracije.³⁵

31 Paul Latawski, Martin A. Smith, *The Kosovo crisis and the evolution of post-Cold War European security*. Manchester 2003: Manchester University Press, 92–145.

32 Ivan Krastev, Weak States as a Security Threat. V: *Südosteuropa Mitteilungen* Jhg. 44, 4/2004, Special Issue (Five Years of Stability pact). München 2004: Südosteuropa Gesellschaft, 102–115.

33 Andre-Louis Sanguin, *La poche de Gorazde (Bosnie), maillon fort de la »diagonale verte« islamique dans les Balkans ou »bout du monde« post Dayton?*, *L'Europe de l'Est quinze ans apres la chute du mur*. Paris: L'Harmattan, 275–293.

34 Mirela Altić Slukan (ur.), *Povjesna geografija Kosova*. Zagreb 2006: Golden Marketing – Tehnička knjiga, 80–93.

35 Reinhard Priebe, *The European Perspective of the Western Balkans, its Regional Dimension and the Contribution of the Stability Pact*. V: *Südosteuropa Mitteilungen* Jhg. 44, 4/2004, Special Issue (Five Years of

Geostrategija Jugovzhodne Evrope ima tako v prvi vrsti pred seboj dve temeljni orodji: nadaljnjo širitev Evropske unije in vojaško skrbništvo nad izbranimi teritoriji. Prvi naj bi z instrumenti predvsem ekonomske politike stabiliziral socialno vprašanje in blažil pereče probleme tudi medetnične konfrontacije, kjer pač obstaja. S tem seveda implicitno pogojuje tudi sprejem »evropskih« standardov in norm kot neke vrste zagotovil za mirno sožitje. Drugi je bolj kratkoročno naravan in predpostavlja potrebo po tuji vojaško-varnostni navzočnosti, ki pa izvajalcem prinaša tudi nekatere ne ravno zanemarljive gospodarske in politične koristi. S tem je ta del Evrope zadržal svoj status nadzorovanega in po svoje obvladanega območja, ki pa se lahko teh spon reši le z vztrajanjem na ponujenih začasnih političnih asociacijah (Paktu stabilnosti za Jugovzhodno Evropo), da bi dosegla trajnejše in privlačnejše končne opcije – članstvo v Evropski uniji in zvezi NATO.³⁶

RAZVOJ MAKEDONSKEGA NARODNEGA VPRAŠANJA

Makedonci z okrog 1.600.000 pripadniki,³⁷ ki živijo predvsem v Makedoniji in sosednjih državah Grčiji (40.000), Bolgariji (188.000), Srbiji (47.000), Albaniji (5.000), na Hrvaškem (6.000), v Sloveniji (4.000), Romuniji (7.000)³⁸ in razpršeno še drugod po svetu, sodijo med manj številčne evropske narode. Drugi viri navajajo za makedonsko manjšino v Bolgariji precej večje številke (250.000), prav tako za Grčijo (200.000) in Albanijo (30.000).³⁹ Toda problem Makedoncev ni v sorazmernem majhnem številu pripadnikov in dejstvu, da so vsi sosedje številčnejši, temveč v oporekanju njihovega obstoja sploh. »Makedonsko vprašanje« je do danes ostalo pojem etnične polarizacije ne le na ravni načelnih diskusij, temveč tudi več kot stoletje starih nacionalnih politik. Za Bolgare so Makedonci le etnološki pojem, ki ga zamejujejo značilnosti makedonskih narečij, sicer pa so etnično Bolgari. Razlike med t. i. »Vardarsko« Makedonijo in ozemljem t. i. »Pirinske« Makedonije, ki jo je uveljavila delitev po drugi balkanski vojni leta 1913, naj bi prispevale k večanju dialektoloških razlik, medtem ko naj bi bila makedonska etniciteta konstrukt predvsem povojne »Titove« Jugoslavije; predvojna – kakor tudi prej ne Srbija

Stability pact). München 2004: Südosteuropa Gesellschaft, 40–47.

36 Michael Schaeffer, *Regional Cooperation as the Road to the European Union. The Future of the Stability Pact. V: Südosteuropa Mitteilungen* Jhg. 44, 4/2004, Special Issue (Five Years of Stability pact). München 2004: Südosteuropa Gesellschaft, 34–40.

37 Heinz-Gerhard Zimmerl, *Lexikon der Weltbevölkerung: Geografie, Kultur, Geschichte*. Hamburg 2000: Nikol-Verlag, 326.

38 Cristoph Pan, Sibille Beate Pfeil, *Die Volksgruppen in Europa: Ein Handbuch*. Wien 2000: Braumüller Verlag, 25.

39 *Slovenski veliki leksikon*. Ljubljana 2004: Mladinska knjiga, 521.

– Makedoncev preprosto ni poznala.⁴⁰ Grki ne priznajo imena »Makedonija«; to naj bi bil pojem zgodovinsko utemeljene stare grške pokrajine in obenem ime ene od sedanjih grških administrativnih enot; njena raba naj bi izražala agresivne pretenzije;⁴¹ zaradi tega je Grčija proti samostojni Makedoniji nastopila z zahtevom po prenehanju uporabe imena Makedonija ter spremembi zastave (ki naj bi izrabljala grško zgodovinsko dediščino Aleksandra Makedonskega) in šla v tem celo tako daleč, da je te zahteve podkrepila z gospodarskim embargom. V tem je ob podpori Evropske unije celo uspela, medtem ko so ZDA zadržale rabo naziva »Republika Makedonija«.⁴² Naj bo ob tem omenjeno – kot že prej v Taylorjevem delu – da je tudi Kraljevina Srbija v fazi širjenja svojega državnega teritorija smatrala današnji makedonsko ozemlje za etnično srbsko, z nekaj dialektoloških razlik.⁴³ Zlasti Bolgarija se je sklicevala tudi na kriterije verske pripadnosti (bolgarske pravoslavne cerkve; predvsem t. i. Bolgarskega eksarhata iz leta 1872, tedaj še v okviru Otomanskega imperija),⁴⁴ Grčija pa zlasti na stare historične pravice ter tudi na razširjenost grške cerkve in šol. Po drugih virih naj bi bila ob posredovanju prav grške duhovščine in cerkvenih šol tudi odpornost makedonskih Slovanov v težkih pogojih turškega fevdalnega sistema veliko večja; kultura pa naj bi bila ob prelomu iz 19. v 20. stoletje odločilnega pomena in o razvitosti nacionalne zavesti v današnjem pomenu besede tedaj ni bilo mogoče govoriti. Vrh vsega je bil znaten del meščanstva in torej vpliven, dasiravno ne najbolj številčen del družbene elite bodisi grški, turški ali židovski.⁴⁵ A na upravičenost iz zgodovinskih razlogov so se sklicevali vsi trije konkurenti za to ozemlje, vsak s svojo fevdalno državo iz obdobja visokega srednjega veka.⁴⁶

Očitno je vezni in hkrati tudi sporni člen med bolgarstvom in makedonstvom velika jezikovna sorodnost in tudi pravoslavje; v bistvu je torej skoraj enoten komunikacijski prostor. Glede na visoko cenjeno mesto jezika v konstrukciji narodne pripadnosti, je videti makedonski narod umetno narejen politični konstrukt. Toda jezik vendarle ni edini razločevalni element!⁴⁷ Kako bi sicer

40 Ivan Ilchev, *The Rose of the Balkans: A short history of Bulgaria*. Sofia: Colibri.

41 Dennis P. Hupchick, *The Palgrave Concise Historical Atlas of The Balkans*. New York 2001: Palgrave, 30.

42 Matjaž Klemenčič, Pregled zgodovine Makedonije in Makedoncev od naselitve Slovanov v 6. st. do samostojne države s spornim imenom v 21. st. (Tipkopolis). Ljubljana 2004, 19 str.

43 Dennis P. Hupchick, *The Palgrave Concise Historical Atlas of The Balkans*. New York 2001: Palgrave, 30.

44 Ibid., 27.

45 Andre Gerolymatos, *The Balkan Wars: Conquest, Revolution, and retribution from the Ottoman era to the twentieth century and beyond*. New York 2002: Basic Books, 122–140.

46 Ibid., 197–202.

47 Teoretiki narodnega vprašanja si glede etnogeneze niso povsem edini. Toda očitno je, da mehanično razumevanje naroda kot seštevka ustreznih elementov ne more zadovoljivo pojasniti številnih *de iure* in *de facto* »narodov« s samostojnimi državami in razmeroma bogato kulturno tradicijo.

razlagali prav tako skromne jezikovne razlike med na primer Srbi in Črnogorci, ki jih poleg jezika družijo tudi pripadnost pravoslavnemu krščanstvu, za razliko od jezikovno sorodnih Hrvatov (a katoličanov) ter Bošnjakov (islamske veroizpovedi). Podobne dileme se porajajo tudi ob primerjavi nesporno samostojnih narodov, kot so Nemci, Avstrijci in Švicarji, deloma pa celo sorodnosti severnonemških dialektov z nizozemskimi, pa tudi podobnosti švedščine in norveščine. Glavnina Ircev danes uporablja in zna edino angleščino, a vendarle ni dvoma o avtentičnosti irske narodne zavesti in narodne pripadnosti. Očitno je dojemanje kategorije »naroda« v veliki meri prepuščeno tudi subjektivni volji skupin ljudi in je torej samoopredeljujoče. Izjemno pomemben dejavnik pa je v tem kontekstu tudi zgodovinska usoda ozemelj in njihovih prebivalcev. Vendar bi zašli predaleč v razglabljanje o etnogenezi in njenih različnih poteh, kar pa ni namen tega prispevka. Omenimo le, da bo diskusija o tem na teoretični ravni kakor tudi pri razčiščevanju posameznih primerov verjetno ostala taka kot je, z vsemi razlikami v izhodiščih in končnih stališčih. Vendar pa je mogoče že na podlagi prej omenjene primerjave nekaterih evropskih narodov ovreči tezo o nujni povezanosti jezikovne enotnosti (ali velike sorodnosti; to je subjektivno težko ocenjevati) in narodne pripadnosti. Makedonci so tako nesporno samostojen narod, ker se tako tudi sami opredeljujejo in so do danes uspeli razviti ustrezno družbeno organiziranost in institucionaliziranost.

Stara makedonska nacionalna zgodovina je zavita v tančico. Medtem ko so nekoliko starejši zapisi skoraj dosledno navajali pričetek zgodovinskega razvoja s prihodom slovanskih plemen v 6. in 7. stoletju na ozemlje današnje Makedonije, kjer so se pomešali s staroselskimi ilirskimi in trakijskimi plemeni,⁴⁸ navajajo nekateri novejši viri predslovanski izvor Makedoncev, ki da niso bili Grki; tudi Aleksander Makedonski je v tej luči Makedonec.⁴⁹ S tem nemara že prehajamo na področje nacionalne mitologije, ki se precej loči od bolgarske: ti imajo zaznan prihod Bolgarov, ljudstva iz Azije, na območje takratne bizantinske posesti med Donavo in Egejskim morjem, mešanje s starimi trakijskimi in slovanskimi plemeni, ki so prišla pred njimi, zavzeli prostor in pozneje prevzeli slovanski jezik ter oblikovali fevdalno državo.⁵⁰ Bolgarski viri poudarjajo zlasti trakijske elemente (pred prihodom tako Slovanov kot Bolgarov) kot bistven del lastne preteklosti.⁵¹ Slovanski naseljenci so živeli v plemenskih skupnostih – t. i. »sklavinijah«, a so kmalu prišli v okvire bizantinske države. Pokristjanjenje je imelo na družbeni razvoj makedonskih Slovanov zelo pomemben vpliv; oblikovala se je pismenost

48 *Enciklopedija Jugoslavije* 5. Zagreb 1962: Leksikografski zavod FNRJ, 600; podobno tudi v *Enciklopediji Slovenije* 6/14, 1992.

49 Jovan Pavlovski, Michel Pavlovski, *Macedonia today*. Skopje 2004.

50 *Veliki slovenski leksikon* 1/3. Ljubljana 2003: Mladinska knjiga, 224.

51 Bojidar Dimitrov, *Bulgarians The First Europeans*. St. Kliment 2002: Ohridski University Press.

pod vplivom Klimenta in Nauma, Cirilovih in Metodovih učencev, ki sta s svojim delovanjem ustvarila cerkveno in kulturno središče ob Ohridu. Uvajanje slovanškega jezika (starocerkvenoslovanščine) je imelo daljnosežne posledice, saj je s tem oslabil bizantinsko-grški vpliv. V 10. stoletju se je tudi na teh območjih razširilo bogomilstvo, ki pa so ga zatrli. Po uporih proti Bizantincom je car Samuel združil vse pokrajine v prvo makedonsko državo in za polna štiri desetletja kljuboval bizantinskim napadom. Oblikovala se je tudi samostojna Ohridska patriarhija.⁵² Toda Samuela, ki je svojo prestolnico premaknil iz Prespe v Ohrid in jo dobro utrdil, imajo za svojega tudi Bolgari⁵³ (kakor tudi Klimenta in Nauma). Po porazu na Belasici leta 1014 je carstvo kmalu (1018) razpadlo in prišlo pod Bizanc, pozneje, ko so ga precej prizadeli prehodi vračajočih se križarjev, je prešlo v okvire velike srbske fevdalne države, dokler te niso vojaško porazili Turki. Območje današnje Makedonije je zato zgodaj prišlo v okvire turškega – Otomanskega imperija in tam tudi ostalo najdlje v Evropi – razen vzhodne Trakije, ki je v okviru Turčije ostala do danes. Več kot poltisočletna turška nadoblast je pustila globoke sledove tudi zaradi tega, ker se je podaljšala globoko v moderno dobo, vse do začetkov 20. stoletja. Zaradi pritiskov in nasilja je bilo več uporov, ki so jih Turki vse zatrli. Največji je bil Karpošev v začetku 18. stoletja, po katerega porazu se je predvsem iz zahodnih predelov Makedonije odselilo veliko ljudi. Izpraznjeno pokrajino so se naselili pretežno islamizirani Albanci. Etnična podoba Makedonije pa se je temeljito spreminjala tudi zaradi kolonizacije Turkov in pripadnikov drugih narodov tedanjega Otomanskega imperija.

Makedonsko narodno gibanje se je zaradi specifičnih zgodovinskih okoliščin, ki so jih predstavljale zaostrene in kaotične razmere v evropskem ostanku turškega imperija, pričelo precej pozneje kot njihovih konkurentov v sosedstvu. Šele v poznem 19. stoletju je pričelo z odporom proti kulturnemu vplivu grške cerkve, pozneje pa tudi podobnih bolgarskih in srbskih poizkusov. Skromno meščanstvo (in še med temi so bili Makedonci v manjšini) ni omogočalo večjega zaleta, robni položaj v okviru gospodarsko in politično zamirajočega Otomanskega imperija pa je položaj družbenih elit še poslabševal. Zaradi kaotičnega stanja, nasilja in banditizma na podeželju so se prebivalci iz vasi celo brez ekonomskih razlogov zatekali v mesta; ta specifična urbanizacija pa tem območjem seveda ni prinesla gospodarskih prednosti.⁵⁴ Veliko prelomnico pomeni Sanstefanski mirovni dogovor iz leta 1878,⁵⁵ po katerem so ustregli zlasti bolgarskim nacionalnim interesom. Ta dogovor se je pozneje velikokrat omenjal kot primerna rešitev bolgarskega nacionalnega vprašanja.⁵⁶ Leta 1893 je bila ustanovljena VMRO (Notranja make-

52 *Enciklopedija Slovenije* 6/14. Ljubljana 1992: Mladinska knjiga, 372.

53 Milcho Lalkov, *Rulers of Bulgaria*. Kibea, Sofia: 2000: Khans, Tsars and Statesmen, 28–29.

54 Dragan Taškovski, *Rojstvo makedonskega naroda*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 33–40.

55 *Bolgarite – atlas / Bulgarians – atlas*. Sofia: 2001, 188–189.

56 Momčilo Stefanović, Milislav Krstić, *Apostolski Mihajlo: Velikobugarske pretenzije od San Stefana do danas*. Beograd 1978, Vuk Karadžić.

donska revolucionarna organizacija), ki je leta 1903 izvedla ilindensko vstajo. V tem okviru so oblikovali tudi Kruševsko republiko. Turška vojska je vstajo v treh mesecih povsod krvavo zadušila.⁵⁷ Vendar je upor oslabil turško oblast in s tem pomagal ustvarjati pogoje za nadaljnje nastope balkanskih držav proti Turčiji. Toda te so – kot je bilo že omenjeno – kalkulirale predvsem z vidika ozemeljskih koristi in zato pripravljale tudi ustrezne »etnične« argumentacije. Do delitve je prišlo dokončno po drugi balkanski vojni leta 1913. Ozemlje, ki ga Makedonci opredeljujejo za svoj »etnični« teritorij, je bil tedaj razdeljeno med Bolgarijo (Pirinska Makedonija), Grčijo (Egejska Makedonija) in največji del pod Srbijo (Vardarska Makedonija). V vseh treh državah so izvajali asimilacijsko politiko, še posebej v Grčiji.

Tabela 1: Prebivalstvo Makedonije glede na srbske, bolgarske in grške ocene na prelomu iz 19. v 20. stoletje.

prebivalstvo po narodni pripadnosti	srbske ocene (1889)		bolgarske ocene (1900)		grške ocene (1904)	
	št.	%	št.	%	št.	%
Srbi	2.048.320	71,35	700	0,03	--	--
Bolgari	57.600	2,01	1.181.336	52,31	332.162	19,26
Grki	201.140	7,01	228.702	10,13	652.795	37,85
Vlahi	69.665	2,43	80.767	3,57	25.101	1,45
Albanci	165.620	5,77	128.711	5,70	--	--
Turki	231.400	8,06	499.204	22,11	634.017	36,76
Romi	28.730	1,00	54.557	2,42	8.911	0,52
Judje	64.645	2,25	67.840	3,00	53.147	3,08
drugi	3.500	0,12	16.407	0,73	18.685	1,08
skupaj	2.870.62	100,0	2.258.22	100,0	1.724.81	100,0

VIR: Wilhelm Winkler, Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten, Wilhelm Braumüller. Wien, Leipzig 1931, 217.

(povzeto po: Matjaž Klemenčič, *Pregled zgodovine Makedonije in Makedoncev od naselitve Slovanov v 6. st. do samostojne države s spornim imenom v 21. st.* (Tipkopolis). Ljubljana 2004.)

57 Mišo Kitanoski, Gorgi Donevski, *Ilindenskoto vostaine vo egejska Makedonija*. Skopje 2003.

Tabela 2: Bolgarske in grške ocene etnične strukture današnjega ozemlja Makedonije leta 1912.

prebivalci po narodni pripadnosti	bolgarske ocene št.	bolgarske ocene %	grške ocene št.	grške ocene %
Bolgari	585.470	58,7	-	-
Slovani	-	-	632.600	55,1
Turki	203.585	20,4	205.900	18,0
Albanci	152.020	15,2	161.900	14,1
Aromuni	33.610	3,4	33.700	2,9
Grki	680	0,1	76.500	6,7
Romi	7.185	0,7	16.200	1,4
drugi	14.900	1,5	20.400	1,8
skupaj	997.500	100,00	1.147.200	100,00

Vir: Piotr Eberhard, *Ethnic groups and population changes in twentieth-century Central-Eastern Europe: History, Data and Analysis*. New York & London 2003: M. E. Sharpe, 352–353 (povzeto po Ivanoff (1919) in Zotiades (1961)).

Vendar so tokovi družbene modernizacije tudi v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno prispevali h krepitvi makedonskega narodnega gibanja zlasti v največjem delu – Vardarski Makedoniji. Odselilo se je precej Turkov, obenem pa je potekala kolonizacija Makedonije s strani različnih etničnih elementov tedanje Jugoslavije, med drugim tudi nekaj sto Slovencev, predvsem Primorcev, ki so zbežali pred italijanskim fašizmom. Potem ko jih je vrhovistična stranka VMRO medvojnega časa pustila na cedilu, se je krepil vpliv levičarskih gibanj, zlasti KPJ.⁵⁸ Ta stranka je imela do samostojnega makedonskega naroda pozitiven odnos. Toda v okviru Kominterne so se srečali s predstavniki bolgarske partije. Tudi del makedonskih komunistov je bil za vključitev v Bolgarijo. Makedonsko narodno vprašanje je očitno precej zaposlovalo ne le jugoslovanske komuniste, ki so poudarjali pomen reševanja narodnega vprašanja. Navsezadnje je bila to hvaležna politična niša, ki so jo druge stranke, zaposlene z drugimi prioritetami in sledeče predvsem interesom »lastnih« nacionalnih sil, pač odrivale na stran. Skoraj ne gre dvomiti, da so računali na razmeroma hitro in uspešno asimilacijo vseh tistih etničnih elementov, ki se niso skladali s predstavo troedinega naroda Srbov,

58 Dragan Taškovski, *Rojstvo makedonskega naroda*. Ljubljana 1968: Državna založba Slovenije, 185–191.

Hrvatov in Slovencev.⁵⁹ Frakcijske boje so prekinili šele posegi jugoslovanskih komunistov. Eden od vidnih raziskovalcev makedonskega narodnega vprašanja Katardžiev opozarja na vlogo tudi širših, mednarodnih vidikov razvoja narodnega vprašanja. Ob vse večjem pretoku informacij se je zaradi številnih zgledov tudi v Makedoniji krepila narodna zavest. A ostaja vprašanje, koliko je k temu dejansko prispeval razvoj delavskega gibanja in uveljavljanje komunistov (KPM), kot trdi Katardžiev.⁶⁰ Podrobnejši pregled namreč razkriva, da je bilo tudi med temi nekaj navdušencev t. i. »velikobolgarskih« idej. Po drugi strani je to treba razumeti tudi v jeku dogodkov, ki so Bolgariji, sicer zaveznici tretjega rajha, dodelili praktično vso Makedonijo, razen zahodnega dela, ki je bil prepuščen Albaniji (ki pa je bila marionetna država Italije), posredno pa albanskim balistom. Medtem ko je ljudstvo z odporom kazalo nasprotovanje bolgarski okupacijski politiki, se je krepila tudi narodna zavest. Banac smatra, da je bila v času med obema vojnama na jugoslovanskih tleh (današnja Makedonija) še vedno sorazmerno šibka.⁶¹ Pogajanja so se nadaljevala tudi po končani drugi svetovni vojni, ko se je uveljavil federativni tip državne uprave in je dobila tudi Makedonija svojo republiko. To je omogočilo razvoj vrste nacionalnih institucij. Zaradi grškega nasilja je pozneje (po drugi svetovni vojni) skoraj 100.000 Makedoncev zapustilo Grčijo in se odselilo večinoma v Jugoslavijo in Bolgarijo.⁶²

59 Banac Ivo. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo. Povijest. Politika*, Zagreb 1984: Globus, 285–289

60 Ivan Katardžiev, *Makedonsko nacionalno pitanje 1919–1930*. Zagreb: Globus.

61 Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo. Povijest. Politika*. Zagreb 1984: Globus, 288–307.

62 Ludwig Klemens, *Ethnische Minderheiten in Europe: Ein Lexikon*. München 1995: Beksche Reihe, 164.

Tabela 3: Prebivalstvo jugoslovanskega dela Makedonije po narodni pripadnosti v obdobju med obema svetovnimi vojnama.

prebivalci po narodni pripadnosti	ocena V. Kančova za leto 1900		jugoslovanski popis 1921		bolgarske ocene za leto 1924		jugoslovanski popis 1931	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
Srbohrvati	534.000	58,75	544.525	68,25	—	—	667.673	71,21
Bolgari	—	—	1) ¹⁾	1)	632.735	70,88	—	—
Albanci	88.000	9,68	110.669	13,87	161.870	18,14	129.150	13,77
Turki	227.000	24,97	118.778	14,89	26.885	3,01	105.286	11,23
Romuni in Vlahi	30.000	3,30	9.078	1,14	33.725	3,78	10.968	1,17
Judje	8.000	0,88	5.047	0,63	1) ¹⁾	1)	6.985	0,75
Romi	20.000	2,20	1) ¹⁾	1)	16.175	1,81	9.598	1,02
drugi	2.000	0,22	9.744	1,22	21.240	2,38	7.983	0,85
skupaj	909.000	100,0	797.841	100,0	892.630	100,0	937.643	100,0

OPOMBA: — kategorije niso popisovali oz. ocenjevali; ¹⁾ prišteto h kategoriji »Drugi«

VIRI: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine, Opšta državna statistika, Sarajevo 1931; Wilhelm Winkler, *Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten*. Wien, Leipzig 1931; Wilhelm Braumüller, 217; Die Gliederung der Bevölkerung des ehemaligen Jugoslawien nach Muttersprache und Konfession nach den unveröffentlichen Angaben der Zählung von 1931: Publikationsstelle. Wien 1943, 307–351.

(povzeto po: Matjaž Klemenčič, *Pregled zgodovine Makedonije in Makedoncev od naselitve Slovanov v 6. st. do samostojne države s spornim imenom v 21. st.* (tipkopis). Ljubljana 2004.)

Dokaj zaprta meja proti Bolgariji je oteževala stike s pripadniki makedonske manjšine. Zato so se medsebojne razlike povečevale, manjšina sama pa podobno kot tudi Pomaki ni bila priznana. Bolgarske statistike je niso vodile kot posebno etnično skupnost, temveč kot del enotnega bolgarskega naroda. Zato nekatera dela, ki obravnavajo manjšinsko vprašanje v Bolgariji, ta segment izpuščajo.⁶³ Nasprotno pa je v jugoslovanski Makedoniji do danes ostala bolgarska skupnost. Možnosti zavzemanja Jugoslavije za interese in pravice makedonskih skupnosti v sosedstvu so bile zaradi specifičnega položaja v teh državah minimalne..

● ● ●

63 Ana Krasteva (ur.), *Communities and Identities in Bulgaria*. Ravenna 1998: Longo Editore.

Tabela 4: Etnična struktura prebivalstva današnjega ozemlja Makedonije ob popisu leta 1921 po različnih podatkih.

prebivalstvo po narodni pripadnosti	jugoslov. popis 1921, št.	jugoslov. popis 1921 %	bolgarske ocene 1924 št.	bolgarske ocene 1924 %	ocene po Kocsis, 1921 št.	ocene po Kocsis, 1921 %
Srbi	578.300	67,6	-	-	18.300	2,3
Bolgari	-	-	632.700	70,9	-	-
Makedonci	-	-	-	-	498.000	62,4
Albanci	136.900	16,0	161.900	18,1	110.700	13,9
Romuni, Aromuni	8.700	1,0	33.700	3,8	8.200	1,0
Turki	-	-	26.900	3,0	101.500	12,7
Muslimani	-	-	-	-	41.500	5,2
Romi	-	-	16.200	1,8	-	-
Drugi	132.100	15,4	21.200	2,4	20.100	2,5
SKUPAJ	856.000	100,00	892.600	100,00	798.300	100,00

Vir: Piotr Eberhard, *Ethnic groups and population changes in twentieth-century Central-Eastern Europe: History, Data and Analysis*. New York & London 2003: M. E. Sharpe, 352–353 (povezeto po: Resultat preliminares (1924), Stawowy – Kawka (1993) in Kocsis (1992)), 367–268.

Jugoslovanska republika Makedonija je bila že po svojem nastanku po koncu druge svetovne vojne med etnično pestrejšimi območji. Delež Makedoncev je bil nekaj nad dve tretjini. Pridobljeni status ene izmed šestih republik je posebno po ustavi iz leta 1974 pospeševal razvoj nacionalne kulture in krepil narodno identiteto. Nagla industrializacija in urbanizacija ste pričeli spreminjati poselitveno strukturo Makedonije. Medtem ko je zahodni del, predvsem tisti, naseljen z albanskim prebivalstvom, zaradi vztrajanja pri visoki rodnosti demografsko konstantno naraščal, sta osrednji in vzhodni del zlasti na podeželju pričela demografsko stagnirati ali celo nazadovati. Nekateri predeli so se zaradi zelo intenzivnega trajnega in sezonskega odseljavanja skoraj izpraznili. Delež in število albanskega prebivalstva sta ves čas naraščala tudi zaradi čvrste družbene organizacije z ostanki rodovne ureditve (velikih družin), ki so razpolagale z večjo ekonomsko močjo. Tako so lažje kupovale makedonske kmetije na podeželju, ki so jih lastniki prepuščali ob selitvi v mesta. Trifunovski poudarja tudi vlogo mešanih zakonov, kjer je skoraj dosledno prihajalo do porok Albancev in Makedonk, nikakor pa ne obratno. Seveda je bilo to povezano tudi s prestopom v islam. Pri tem isti avtor omenja tudi albanizacijo Turkov in Torbešev, še posebej na območjih mešane poselitve. Pri

tem naj bi delovala predvsem dva vzvoda: prevlada albanskih imamov (torej prek verskih struktur) in prek mešanih zakonov.⁶⁴ Vsi ti dejavniki so vplivali na še večjo heterogenost prebivalstva Makedonije, titularnemu narodu pa so prinesli – poleg vsega tudi glavnino današnjih težavnih medetničnih odnosov in problematičnih procesov. Tako se morajo Makedonci soočiti z dvema vrstama problemov: z zavzemanjem za avtonomnost na mednarodni ravni (skrb za ime in obstoj ter priznanje Makedoncev kot naroda) in s padajočim deležem pripadnikov makedonskega naroda znotraj lastne države. Vse to poteka v dinamiki uveljavljanja globalnih gospodarskih tokov in povezovalnih procesov v Evropi in svetu.

ETNIČNE SKUPINE, ETNIČNI PROCESI IN SODOBNI MEDETNIČNI ODNOSI V MAKEDONIJI

Multietnični karakter makedonskega prebivalstva se odraža skozi vsa obdobja in je rezultat različnih kolonizacij in selitev na eni ter dinamičnih etničnih procesov na drugi strani. Makedonija je zadnjih tristo let – širše gledano – evropska periferija kakor tudi južni Balkan v celoti. Pomenil je raztekalnišče selitvenih tokov, torej območje, kjer emigracija odločno prevladuje nad priselitvenimi tokovi. V nekdanji Jugoslaviji so bila območja južne Makedonije znana kot najbolj emigrativna v vsej državi.⁶⁵ Sezonska in trajna prebivalstvena gibanja so torej po svoje uveljavljen življenjski stil, ki ima zato nujno tudi opazne demografske, kulturne in prostorske posledice. Toda pri tem je treba upoštevati velike razlike znotraj makedonskega državnega ozemlja, kjer je prihajalo do nadpovprečno demografskega naglega polnjenja skopsko-kumanovskega območja, kamor se je poleg domačega prebivalstva z makedonskega ozemlja izdatno naseljevalo tudi prebivalstvo sosednjega Kosova in južne Srbije. V glavnem so bili to Albanci.⁶⁶ Ta gibanja so v zadnjih desetletjih temeljito vplivala ne le na nova številčna razmerja med posameznimi etničnimi skupinami prebivalstva Makedonije, temveč še posebej tudi na prostorsko razmestitev teh skupin in s tem na demografsko in kulturnopolitično sliko posameznih območij. Obenem je v nekaj desetletjih prišlo tudi do zelo intenzivne socialne preobrazbe pod vplivom načrtne industrializacije in urbanizacije ter demografskega prehoda. Makedonsko prebivalstvo je imelo še v petdesetih letih mlad demografski režim z visoko nataliteto, pozneje pa se je ob silni redukciji v samo dveh generacijah spremenila razlika med stagnacijskim tipom npr.

64 Jovan Trifunovski, *Albansko stanovništvo u socialističkoj republici Makedoniji*. Beograd 1988: Književne novine.

65 Stevanović Radoslav, *Emigracioni i imigracioni prostori Jugoslavije, Pogledi na migracije stanovništva Jugoslavije*. Beograd 1990, 189–194.

66 Breznik Dušan, *Unutrašnje migracije u Jugoslaviji posle drugog svetskog rata, Pogledi na migracije stanovništva Jugoslavije*. Beograd 1990, 33–63.

Makedoncev in še vedno mladim demografskim režimom Albancev.⁶⁷ V to naravno dinamiko so posegli še opazni selitveni tokovi kot posledica že omenjenih političnih pretresov na Kosovu. Razlika med zahodnimi predeli države (na primer kmetijsko ugoden in gosteje naseljen Polog pod Šarskim gorstvom s Tetovim in Gostivarjem) ter vzhodnimi (na primer v dolini Bregalnice in na Ovčem polju s Štipom in Kočani) je posebej na podeželju zelo očitna. Prvega odlikuje velika prostorska gneča na primer v mestih, kjer se zaradi naraščanja prebivalstva mestni prostor pospešeno polni, medtem ko je na vzhodnem delu nekaj podeželskih naselbin že napol propadlo in tudi mesta kažejo značilne sive cone, ki jih je pustila socialistična era z industrializacijo in blokovsko pozidavo.

Nič manj pomembni niso bili selitveni tokovi, ki so jih sprožale spremembe političnih meja. Ti prebivalstveni premiki so bili tako posledica spontanih vzvodov določenih skupin, ki so zamenjale bivališče prvenstveno zaradi gospodarskih razlogov (zlasti selitev trgovskih slojev, ki so jih sestavljali Grki, Armenci, Židje in deloma tudi Turki v obdobju gospodarskega hiranja ob koncu 19. stoletja), kakor tudi namernih političnih pritiskov npr. na Turke kot ciljno skupino. Turki so zato doživeli dva opaznejša eksodusa z makedonskega ozemlja; prvega po balkanskih vojnah (ki se je nadaljeval tudi še po prvi svetovni vojni) in drugega po drugi svetovni vojni. Vendar je pri obeh treba upoštevati tudi močne socialne in gospodarske motive odseljencev.

Tretji razlog sprememb narodne, verske in jezikovne sestave so etnični procesi. Pogled na že prej prikazane preglednice narodne sestave prebivalstva Makedonije nas hitro prepriča, da je treba statistične podatke in ocene temeljito in kritično pretresti. To je še posebej očitno za starejše popise in ocene, ko so na primer za isto popisno dejanje »ugotovili« enkrat Srbe, drugič Grke in tretjič Bolgare; Makedonce pa le po pretresu in retrogradni ekstrapolaciji.⁶⁸ V tej luči so videti jugoslovanski popisi po letu 1948 veliko kakovostnejši. A le na videz. Klemenčič⁶⁹ opozarja na vrsto previsokih razlik med posameznimi skupinami prebivalstva, ki jih v medpopisnem obdobju ni mogoče pojasniti s selitvenimi premiki, temveč so verjetno rezultat statističnih manipulacij ali celo potvorb. Vendar opozarjata

67 Madjevik Mirjanka. *Human resources in Macedonia, Structural analysis of spatial and human sources for interregional cooperation in southeast Europe, Slovenia and Austria*. Ljubljana 2006, 145.

68 Eberhard Piotr, *Ethnic groups and population changes in twentieth-century Central-Eastern Europe. History, Data and Analysis*, New York & London 2003; M. E. Sharpe, 352–353 (povzeto po: Rezultat preliminar, 1924, Stawowy – Kawka (1993) in Kocsis, 1992), 367–268.

69 Matjaž Klemenčič, *Pregled zgodovine Makedonije in Makedoncev od naselitve Slovanov v 6. st. do samostojne države s spornim imenom v 21. st.* (Tipkopis). Ljubljana 2004.

tako Trifunoski⁷⁰ kakor tudi Eberhard⁷¹ na dinamične etnične procese, predvsem asimilacijsko zmožnost Albancev, ki so očitno uspeli predvsem v zahodni Makedoniji vsrkati znaten del prebivalstva islamske veroizpovedi.

Tabela 5: Primerjava etnične strukture prebivalstva Makedonije v obdobju po drugi svetovni vojni.

Leto	SKUPAJ	Makedonci	Albanci	Turki	Romi	Vlahi	Srbi	Bošnjaki / Musli-mani do 1991	drugi
1948	1.152.986	789.648	197.389	95.940	19.500	9.511	29.721	-	11.277
1953	1.304.514	860.699	162.524	203.938	20.462	8.668	35.112	-	13.111
1961	1.406.003	100.0854	183.108	131.481	20.606	8.046	42.728	3.002	19.180
1971	1.647.308	1.142.375	279.871	108.552	24.505	7.190	46.465	1.248	38.350
1981	1.909.136	1.279.323	377.208	86.591	43.125	6.384	44.468	39.556	79.037
1991	2.033.964	1.314.300	429.600	97.400	55.575	-	44.900	51.000	101.700
1994	1.945.932	1.295.964	441.104	78.119	43.707	8.601	40.228	6.829	31.480
2002	2.022.547	1.297.981	509.083	77.957	53.875	9.695	35.939	17.018	20.993

Vir: Mirjanka Madjevik, *Human resources in Macedonia, Structural analysis of spatial and human sources for interregional cooperation in southeast Europe, Slovenia and Austria*. Ljubljana 2006, 146.

Poleg Makedoncev so zdaleč najštevilčnejša narodna skupnost v Makedoniji Albanci. Ob zadnjem popisu leta 2002 so jih naštehi nad pol milijona; s tem sodijo med številčne evropske manjšine (kot so še na primer Madžari v Romuniji in na Slovaškem, Turki v Bolgariji, Južni Tirolci v Italiji ali Švedi na Finskem) in med tiste narode, ki imajo največ prebivalcev v položaju manjšin. Poleg tega izstopa albanska populacija danes tudi po izrazito visoki rodnosti, kar jim zagotavlja konstantno številčno rast že po biološki plati. Zaradi specifičnih družbenih okoliščin, predvsem čvrste družinske organiziranosti (obstoj t. i. velikih družin) kot ostankov rodovne povezanosti, torej nekakšnih zadrug,⁷² jim to na lokalni ravni

70 Jovan Trifunoski, *Albansko stanovništvo u socialističkoj republici Makedoniji*. Beograd 1988: Književne novine, 158–162.

71 Piotr Eberhard, *Ethnic groups and population changes in twentieth-century Central-Eastern Europe. History, Data and Analysis*. New York & London 2003: M. E. Sharpe, 409–414.

72 Tako jih imenuje v svojem delu tudi že omenjeni Trifunoski (1988, 149). V preteklosti je imela ta tradicija

daje tudi znatno ekonomsko moč in v primerjavi z drugimi skupinami prebivalstva tudi konkurenčne prednosti. Poleg tega njihovo številčnost povečujeta še dva dejavnika: asimilacija pripadnikov drugih etničnih skupin in doseljevanje s Kosova. Asimilacija drugih etničnih skupnosti naj bi potekala predvsem prek vpliva verske organiziranosti. Trifunoski omenja sicer tudi posamične obratne primere (Albanci so se ob vključitvi v pravoslavno okolje asimilirali); vendar je bilo to zelo redko. Asimilacija je uspešna posebej v primerih mešanih zakonov, kjer ima očitno precejšnjo vlogo tudi kompaktnost razširjenih družin, njihova zaprtost in tradicionalnost, še posebej na podeželju. Poalbanjenje je tako doseglo zlasti Torbeše, ki so naseljeni v območjih zahodne Makedonije, ter Turke. Zaradi želje po bivalnem konformizmu v območjih gostejše albanske poselitve poteka asimilacija tudi med Romi.⁷³ Isti avtor ocenjuje, da pripada sedanji albanski skupnosti dejansko okrog 20 odstotkov »asimilantov«. Nadalje omenja tudi jezikovno raznolikost: glavnina naj bi pripadala skupini Gegov (ki imajo svoje matično območje v severni Albaniji), okrog 10 odstotkov pa južnim Toskom (katerim je južna Albanija matično območje).⁷⁴ Selitveni prirast se je povečeval bodisi s širjenjem na podeželju (kupovanje kmetij v fazi najbolj intenzivne deagrarizacije in pravega bega s podeželja) bodisi z zaposlovanjem v industrijskih predelih zlasti Skopja in Kumanova. Tako se je delež Albancev v obeh mestih močno povečal in v slednjem že precej presega polovico mestnega prebivalstva. Izdaten dotok, vsaj začasni, je sledil med konfliktom na Kosovu, zlasti pa še v obdobju 1995–1999, ko je prišlo do masovnega toka beguncev. Nekateri so ostali, predvsem tisti, ki so v Makedoniji že prej imeli sorodstvene stike.⁷⁵ Albansko-makedonski medetnični odnosi so napeti in v zadnjih dveh desetletjih na meji konfliktov. Do teh in celo do oboroženega spopada je prišlo na začetku 21. stoletja; vsaj začasno so ga umirili s t. i. Ohridskim sporazumom, ki pa za Makedonijo ni posebej ugoden. Tako je mogoče pričakovati konfrontacijo in s tem latenten konfliktni potencial še naprej, še posebej spričo znatnih razlik v družbeni tradiciji in potezah demografskega razvoja. Toda opozoriti je treba tudi na znatne medgeneracijske razlike v albanski populaciji, ki nastopajo predvsem z dvigom izobrazbene ravni in posledično z oblikovanjem »enostavne« dvogeneracijske družine.⁷⁶

Turki so druga najštevilčnejša skupnost; po podatkih popisa iz leta 2002 jih je okrog 78.000. V nasprotju z Albanci je to najbolj regresivna skupnost, saj statistike

zelo pomembno socialno in varnostno vlogo, vendar se ohranja tudi še v moderni dobi.

73 Jovan Trifunoski, *Albansko stanovništvo u Makedoniji*. Beograd 1988: Književne novine, 114–125.

74 Jovan Trifunoski, *Albansko stanovništvo u Makedoniji*. Beograd 1988: Književne novine, 179.

75 Bernhard Chiari, Agilof Keßelring (ur.), *Kosovo. Wegweiser zur Geschichte*. Paderborn, München, Wien, Zürich 2006: Ferdinand Schöningh, 140–148.

76 Mirjanka Madjevik, *Human resources in Macedonia*, Structural analysis of spatial and human sources for interregional cooperation in southeast Europe, Slovenia and Austria. Ljubljana 2006.

zaznavajo stalno številčno nazadovanje. Po balkanskih vojnah je prišlo tudi do selitev Turkov v Turčijo, kar se je nadaljevalo tudi po prvi svetovni vojni tako iz političnih in še bolj gospodarskih razlogov. Vendar pa selitveni tokovi ob razmeroma visoki rodnosti turškega prebivalstva ne prepričajo. Njihovo zmanjševanje je torej tudi rezultat asimilacijskih procesov, kot omenja že Trifunoski. Vendar ni mogoče izključiti tudi določenih statističnih manipulacij.⁷⁷ Zato tudi ne čudi, da je mogoče najti v različnih preglednih delih dokaj razlikujoče se navedbe glede številčnosti Turkov. Prevelakis, npr., jih omenja od 100 do 200.000.⁷⁸ Turki so v otomanski dobi naseljevali tako mesta kakor podeželje, po spremembah političnih meja pa je v strukturi manjšine prišlo do »agrarnizacije«, ker so se odseljevali bolj iz mest kot z vasi. Po drugi svetovni vojni je sledilo tudi odseljevanje s podeželja. Tako se je nekdanj močno naseljitveno jedro na Ovčem polju močno zmanjšalo tudi zaradi nacionalizacije in različnih agrarnotehničnih in organizacijskih ukrepov (oblikovanje agrokombinativ). Po veroizpovedi so vsi sunitiski muslimani. Doslej ni bilo navedb, da bi po osnovanju jugoslovanske države in na tem ozemlju pač Makedonije, ta manjšinska skupnost predstavljala konfliktni potencial.

Prav tako pripadajo islamski veroizpovedi Muslimani, ki jih je uvedla jugoslovanska statistika po drugi svetovni vojni (Muslimani v pomenu narodnosti). Po letu 1991 jih do neke mere nadomeščajo »Bošnjaki«. Izraz je v primeru Makedonije dokaj problematičen, saj govorijo večidel makedonsko, regionalno pa se štejejo za t. i. Torbeše. Ti so naseljeni v osrednjem delu države med Jakupico, Vardarjem ter Ohridskim in Prespanskim jezerom. Le manjši del naj bi bil srbskega jezika in islamske veroizpovedi, kar bi ustrezalo opredelitvi »Bošnjaka« oziroma Muslimana. Predstavljali naj bi torej neko kulturno precej samosvojo skupnost, ki bi jo bilo še najlažje primerjati s Pomaki v Bolgariji. Toda z njimi niso v prav nobeni povezavi. Zaradi že omenjenega procesa povezovanja v islamski verski tradiciji in sklepanja zakonov z Albanci je po Trifunoskem asimilacija pri njih pogost pojav. S tem so tudi najlažje (čeprav nikakor ne v celoti!) pojasnljiva velika nihanja števila v zadnjih desetletjih. Prej so jih pač večinoma šteli za »Turke«.

Vlahi so med najbolj zagonetnimi etničnimi skupinami na Balkanskem polotoku, predvsem v luči njihove številčnosti. Čeprav jih uradni podatki prikazujejo manj kot 10.000, so nekatere ocene mnogo višje: celo do 200.000.⁷⁹ Zanje je značilna dokaj razpršena poselitev večidel na podeželju. Vendar jih je z urbanizacijo čedalje več tudi v urbanem prostoru. Zanje se uporabljajo tudi imena kot so Aromuni oziroma Cincarji. Lokalno imajo tudi druga imena. Njihov poselitveni

77 Piotr Eberhard, *Ethnic groups and population changes in twentieth-century Central-Eastern Europe. History, Data and Analysis*. New York & London 2003: M. E. Sharpe, 410–412.

78 Georges Prevelakis, *Les Balkans. Cultures et géopolitiques*. Paris 1996: Nathan, 168.

79 Georges Prevelakis, *Les Balkans. Cultures et géopolitiques*. Paris 1996: Nathan, 168.

prostor se iz goratih predelov Srbije prek Makedonije vleče v Grčijo; skupaj naj bi jih bilo do 500.000, vendar statistike tega ne navajajo.⁸⁰

Romi sodijo v Makedoniji med številčnejše skupnosti, sodeč vsaj po nekaterih ocenah. Prevelakis omenja do 220.000⁸¹ Romov, Klopčičeva pa celo do 260.000.⁸² Poleg teh se kot posebna skupina Romov štejejo tudi »Egipčani«; večina avtorjev jih opredeljuje kot Rome. Po ocenah naj bi jih bilo okrog 20.000, po statistikah pa okrog 3.000⁸³. Ocenjevanje števila Romov je težavno zaradi pogostih primerov etničnega konformizma, tj. prilagoditve etničnemu okolju, v katerem živijo, kar ne gre brez preračunljivosti. Zaradi tega tudi menjajo svojo identiteto, če zamenjajo okolje. V Makedoniji so prisotni povsod, še posebej na obrobju večjih mest. Njihov socialnoekonomski položaj je slab, saj jih večina pripada najnižjim socialnim slojem.

Srbska skupnost je vezana predvsem na severno Makedonijo in Skopje, nekaj pa jih je tudi nižje ob Vardarju. Okrog 40.000 jih je in večinoma so urbano prebivalstvo. Zaradi odseljevanja se je njihovo število v zadnjih desetletjih zmanjševalo.

ZAKLJUČEK

Makedonsko narodno vprašanja ostaja torej tudi v tretjem tisočletju razpeto med Scilo in Karibdo močnejših sosedov, a obenem tudi v senci drugačnih skrbnikov. Potem ko so v jugoslovanskem okviru uspešno izpeljali institucionalizacijo lastne skupnosti in dosegli tudi državno samostojnost, pa je konkurenca močnejših in številčnejših sosedov še vedno prisotna kot neke vrste grožnja. Zaprtost meja je pred desetletji zavirala stike s prebivalstvom Egejske in Pirinske Makedonije, torej z lastnimi manjšinskimi skupnostmi. Danes in jutri jih ne ovirata več, a prav tako ne omogočata veliko manevrskega prostora, da bi manjšina lahko opravljala primerljivo pomembno vlogo čezmejnega povezovalca, kot je to primer z manjšinami v Srednji Evropi. Prav tako manjšine znotraj Makedonije ne morejo izpostaviti povezovalne vloge. Nekaterim manjka t. i. »matica« (npr. Vlahom), drugi se sami soočajo z asimilacijo – toda prvenstveno ne zaradi Makedoncev kot večinskega in titularnega naroda, temveč zaradi močne, dobro organizirane in demografsko vitalne manjšine, ki ob lastnih prizadevanjih in ob asistenci tudi

80 Gerhard Zimmerl, *Der Weltbevölkerung. Geographie, Kultur, Gesellschaft*. Hamburg 2000: Nikol Verlag, 38–39.

81 Georges Prevelakis, *Les Balkans. Cultures et géopolitiques*. Paris 1996: Nathan, 168.

82 Vera Klopčič, Miroslav Polzer (ur), *Wege zur Verbesserung der Lage der Roma in Mittel- und Osteuropa. Beiträge aus Österreich und Slowenien*. Wien 1999: Ethnos Bd. 54.

83 Georges Prevelakis: *Les Balkans. Cultures et géopolitiques*. Paris 1996: Nathan, 168.

zunanjih dejavnikov pridobiva elemente avtonomnosti; vse to pa jih oddaljuje od klasičnega pojma manjšine. Predvsem pa je širše okolje današnje Makedonije prostor, ki zaradi burnih medetničnih odnosov in še nejasnih gospodarskih in političnih perspektiv potrebuje tudi v novih razmerah združujoče se Evrope resno asistenco in nadzor.

LITERATURA:

- ALTIC, Slukan Mirela (ur.) (2006). *Povjesna geografija Kosova*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.
- BANAC, Ivo (1984). *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: Porijeklo. Povijest. Politika*. Zagreb: Globus.
- BUSEK, Erhard (2004). The Stability Pact: Adapting to a Changing Environment in South-Eastern Europe – Successes and Remaining Process. *Südosteuropa Mitteilungen* Jhg. 44, 4/2004, Special Issue (Five Years of Stability pact). München: Südosteuropa Gesellschaft, 20–25.
- Blgarite – atlas / Bulgarians – atlas*. Sofia 2001.
- CHIARI, Bernhard, KEßELRING, Agilof (ur.), 2006. *Kosovo. Wegweiser zur Geschichte*, Ferdinand Schöningh, Paderborn, München, Wien, Zürich
- Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine*. Sarajevo: Opšta državna statistika.
- Die Gliederung der Bevölkerung des ehemaligen Jugoslawien nach Muttersprache und Konfession nach den unveröffentlichten Angaben der Zählung von 1931*: Publikationsstelle. Wien 1943, 307–351.
- DIMITROV, Bojidar (2002). *Bulgarians The First Europeans*. St. Kliment: Ohridski University Press.
- EBERHARD, Piotr (2003). *Ethnic groups and population changes in twentieth-century Central-Eastern Europe. History, Data and Analysis*. New York & London: M. E. Sharpe.
- Enciklopedija Jugoslavije* 5, 1962, geslo: Makedonci in Makedonija. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ.
- Enciklopedija Slovenije* 6/14, 1992. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Fischer Weltalmanach* (2007, 2006). Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- GEROLYMATOS, Andre (2002). *The Balkan Wars. Conquest, Revolution, and retribution from the Ottoman era to the twentieth century and beyond*. New York: Basic Books, 122–140.
- HOMBACH, Bodo (2004). The Stability Pact – Lessons for the Future. *Südosteuropa Mitteilungen* Jhg. 44, 4/2004, Special Issue (Five Years of Stability pact). München: Südosteuropa Gesellschaft, 26–33.

- HUPCHICK, Dennis P. (2001). *The Palgrave Concise Historical Atlas of The Balkans*. New York: Palgrave.
- ILCHEV, Ivan. *The Rose of the Balkans: A short history of Bulgaria*. Sofia: Colibri.
- KATARDŽIEV, Ivan. *Makedonsko nacionalno pitanje 1919-1930*. Zagreb: Globus.
- KITANOSKI, Mišo, Gorgi DONESKI (2003). *Ilindenskoto vostaine vo egejska Makedonija*. Skopje.
- KLEMENČIČ, Matjaž, Mitja ŽAGAR (2004). *The Former Yugoslavia's Diverse Peoples. A Reference Sourcebook*. Santa Barbara & Denver & Oxford: ABC Clloh.
- KLEMENČIČ, Matjaž (2004). *Pregled zgodovine Makedonije in Makedoncev od naselitve Slovanov v 6. st. do samostojne države s spornim imenom v 21. st.* (Tipkopolis). Ljubljana, 19 str.
- KLEMENS, Ludwig (1995). *Ethnische Minderheiten in Europa: Ein Lexikon*. München: Beksche Reihe.
- KLOPČIČ, Vera, POLZER Miroslav (ur.). (1999). *Wege zur Verbesserung der Lage der Roma in Mittel- und Osteuropa. Beiträge aus Österreich und Slowenien*, Ethnos Bd. 54, Wien
- KRASTEVA, Ana (ur.) (1998). *Communities and Identities in Bulgaria*. Ravenna: Longo Editore.
- KRASTEV, Ivan (2004). Weak States as a Security Threat. *Südosteuropa Mitteilungen* Jhg. 44, 4/2004, Special Issue (Five Years of Stability pact). München: Südosteuropa Gesellschaft, 102-115.
- LALKOV, Milcho (2000). *Rulers of Bulgaria*. Kibea, Sofia: Khans, Tsars and Statesmen.
- LATAWSKI Paul, Martin A. SMITH (2003). *The Kosovo crisis and the evolution of post.Cold War European security*. Manchester: Manchester University Press.
- LOVENJAK, Damir. (2006). *Etnične razmere v zahodni Makedoniji*. (Diplomska naloga). Ljubljana: FF, Oddelek za geografijo, preliminarno gradivo, tipkopolis.
- MADJEVIK, Mirjanka. (2006). *Human resources in Macedonia: Structural analysis of spatial and human sources for interregional cooperation in South-east Europe, Slovenia and Austria*. Ljubljana.
- MARKOVIĆ, Jovan Đ. (1983). *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije*. Sarajevo: Svjetlost.

- NATEK, Karel, Marjeta NATEK (2006). *Države sveta*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- PAN, Cristoph, Sibille Beate PFEIL (2000). *Die Volksgruppen in Europa: Ein Handbuch*. Wien: Braumüller Verlag.
- PAVLOVSKI, Jovan, Michel PAVLOVSKI (2004). *Macedonia today*. Skopje.
- PIRJEVEC, Jože (2003). *Jugoslovanske vojne 1991–2001*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- PREVELAKIS, Georges (1996). *Les Balkans. Cultures et geopolitiques*, Nathan, Paris
- PRIEBE, Reinhard (2004). The European Perspective of the Western Balkans, its Regional Dimension and the Contribution of the Stability Pact. *Südosteuropa Mitteilungen* Jhg. 44, 4/2004, Special Issue (Five Years of Stability pact). München: Südosteuropa Gesellschaft, 40–47.
- REKA, Blerim (2003). *UNMIK as an International Governence in Post-War Kosova: NATO's Intervention, UN Administration and Kosovar Aspirations*. Shkup, Prishtine, Tirane: Logos A.
- SANGUIN, Andre-Louis, *La poche de Gorazde (Bosnie), maillon fort de la »diagonale verte« islamique dans les Balkans ou »bout du monde« post Dayton?*, *L'Europe de l'Est quinze ans apres la chute du mur*. Paris: L'Harmattan, 275–293.
- SCHAEFFER, Michael (2004). Regional Cooperation as the Road to the European Union. The Future of the Stability Pact. *Südosteuropa Mitteilungen* Jhg. 44, 4/2004, Special Issue (Five Years of Stability pact). München: Südosteuropa Gesellschaft, 34–40.
- SCHWARTZ, Stephen (2000). *Kosovo: Background to a War*. London: Anthem Press.
- SMITH, Dan (2003). *The Atlas of War and Peace*. London: Earthscan.
- STEFANOVIĆ Momčilo, Milislav KRSTIĆ (1978). *Apostolski Mihajlo: Velikobugarske pretenzije od San Stefana do danas*. Beograd: Vuk Karadžić.
- SUŠNIK Anton, Vinko ŠARABON (1914). *Vojska na Balkanu 1912–1913*. Ljubljana: Katoliška bukvarna.
- TAŠKOVSKI, Dragan (1968). *Rojstvo makedonskega naroda*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 33–45.
- TAYLOR, Peter J. (1989) *Political geography. World Economy, Nation – State and Locality*. London: Longman Sceience and Technical.

- TRIFUNOSKI, Jovan (1988). *Albansko stanovništvo u socialističkoj republici Makedoniji*. Beograd: Književne novine.
- Veliki geografski atlas Jugoslavije* (1987). Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- VUKADINOVIĆ, Radovan (2002). *Varnost v Jugovzhodni Evropi*. Ljubljana: FDV.
- WINKLER, Wilhelm (1931). *Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten*. Wien, Leipzig: Wilhelm Braumüller.
- ZIMPERL, Heinz-Gerhard (2000). *Lexikon der Weltbevölkerung: Geografie, Kultur, Geschichte*. Hamburg: Nikol-Verlag.
- ZINGARELLI, Italo (1927). *Der Groß-Balkan*. Zürich, Leipzig, Wien: Amalthea-Verlag.
- ZUPANČIČ, Jernej (2005). Geografski vidik kriznih območij. *Geografski obzornik* let. 52, št. 3. Ljubljana 2003, 4–10.

